

דרך: רום

חורף תשפ"ב

בחירת בגרות בפילוסופיה
ד"ר רמי גודוביץ
מס שאלון: 040-381

חלק א' - ענו על כל הסעיפים באחת משתי השאלות הבאות

1. יום וקאנט

- א. הסבירו והדגימו את ההבחנה בין פסוקים אנליטיים ופסוקים סינתטיים.
- ב. הסבירו את עמדותיהם של יום ושל קאנט ביחס לפסוק: "לכל דבר יש סיבה".
- ג. מהו "המזלג של יום" וכיצד עמדת קאנט מדגימה את הטענה שקאנט "עיקם את המזלג של יום"? התייחסו בתשובתכם למושג "סינתטי-אפריורי".
- ד. האם, לדעתכם, תפיסת קאנט מחלצת אותנו מה"שערוריה" אליה הוביל יום את הפילוסופיה? נמקו.

2. דקארט ולייבניץ

קראו את הקטע הבא (דקארט, הגיונות, ע"מ 34-35, תרגום: אור, הוצאת מגנס):

"על כן אולי לא נטעה במסקנתנו, אם נאמר שהפיסיקה, התכונה, הרפואה, וכל שאר המדעים התלויים בהתבוננות בדברים המורכבים, מסופקים הם מאד ומחוסרי-ודאות; ואילו החשבון, הגיאומטריה ושארי המדעים ממין זה שאינם עוסקים אלא בדברים פשוטים מאד וכלליים מאד, בלא לדאוג הרבה אם הם נמצאים בטבע ואם לאו, מכילים משהו ודאי ובלתי-מוטל בספק. כי בין אם אני ער, בין אם אני ישן, החיבור של המספר שתיים ושל המספר שלש יתן תמיד את המספר חמש, ולריבוע לא יהיו לעולם יותר מארבע צלעות; ודומני, אין מקום לחשוש שיש באמיתות גלויות כל-כך משום שקרות או אי-ודאות.

אף-על-פי-כן מחזיק אני מכבר בדעה זו שיש אלהים כל-יכול, שברא ועשה אותי כמו שהנני. אך מי יוכל להבטיחני שאל זה לא פעל באופן שלא תהא שום ארץ, שום שמים, שום גוף מתפשט, שום תבנית, שום גודל, שום מקום, ושעם כל זה תהיינה בי ההרגשות של כל הדברים הללו, ולא יהא נדמה לי כלל שכל זה נמצא באופן אחר מכפי שאני רואה אותו? יתר על כן, כשם שאני דן לפעמים שהאחרים טועים, ואפילו בדברים שהם סבורים שהם יודעים אותם

בודאות גמורה, כך גם אפשר שרצה האל שאהא טועה כל פעם שאחבר שתיים ושלוש, או אמנה את צלעות הריבוע, או אדון בדבר- מה שהוא קל עוד יותר, אם אפשר לנו לדמות דבר קל מזה. אך אולי לא רצה האל שאהא מרומה באורח זה, שהרי אומרים עליו שהוא טוב באופן נעלה מכל. אולם, אילו היה זה סותר את טובו שאהא עשוי בידו באופן שאהא טועה תמיד, כי- אז היה מתנגד במדת-מה לטובו גם זה שירשה שאהא טועה לפעמים; ואף-על-פי-כן אי-אפשר לי להטיל ספק בדבר, שאת זאת הוא מרשה."

א. באיזה שלב שלב של המהלך הספקני נמצא דקארט?

ב. הסבירו את הטענה אותה מבקש דקארט לטעון בפסקאות אלה ואת תפקידה במהלך הטיעון הספקני.

קיראו את הקטע הבא מתוך ה"מונדולוגיה" של לייבניץ (השיטה החדשה, לייבניץ, תרגום: אור, הוצאת מגנס, ע"מ 65-66, סעיף מ"ו):

"אולם את תדמה בנפשך, על פי דוגמתם של אחדים, שמאחר שהאמתות הנצחיות תלויות באל, הריהן תלויות בבחירתו וברצונו, דעה שהחזיק בה, כנראה, דיקרט ואחריו מר פוראה. אין הדבר נכון אלא לגבי האמתות המקריות, שעקרונן הוא היאה או בחירת הטוב ביותר, בעוד שהאמתות ההכרחיות תלויות אך ורק בשכלו והן לו מושא פנימי".

ג. נסו לזהות בדברי לייבניץ תשובה למהלך דקארט בפסקה למעלה.

ד. מהו ההבדל בין תפיסת האל של דקארט וזו של לייבניץ, כפי שזו עולה מדבריהם בפסקאות אלה? איזו מבינהן משקפת טוב יותר, לדעתך, את מושג האל כפי שאנחנו בדרך כלל תופסים אותו?

חלק שני: ענו על כל הסעיפים באחת מבין שתי השאלות הבאות:

3. יום

קיראו את הקטעים הבאים:

יום, מסכת טבע האדם, חלק א', סעיף א' (על מקור האידאות שלנו):

"כל התפיסות של רוח האדם נחלקות לשני סוגים מובחנים, שאקרא להם רשמים ואידאות. ההבדל בין שני אלה מתבטא בדרגת העוצמה והחיות שב בהם טובעים חותם ברוח וחודרים למחשבתנו או לתודעתנו. לתפיסות שנכנסות בכוח ובתקיפות הגדולים ביותר נוכל לקרוא בשם "רשמים"; ובשם הזה אני כולל את כל התחושות, הרגשות והריגושים שלנו כשהם מופיעים לראשונה בנפש. ב"אידאות" אני מתכוון לדמויות הדהויות של אלה בחשיבה או בשכילה, לדוגמה- כל התפיסות שמעוררת הרצאת הדברים הנוכחית, חוץ מאלה המתקבלות מראייה וממגע, וחוץ מן ההנאה או מן המועקה שההרצאה עלולה לעורר. אני מאמין שאין צורך להכביר מילים כדי להסביר את ההבחנה

הזאת. כל אחד יתפוס בקלות מעצמו את ההבדל בין הרגשה לחשיבה. קל להבחין בין הרמות השיחות שלהן, אם כי אפשר שבמקרים מיוחדים הן יתקרבו מאוד זו. למשל, בשעת שינה, קדחת, שיגעון, או בכל ריגוש סועקר מאוד של הנפש, יש שהאידיאות שלנו מתקרבות לרשמינו; ומנגדקורה לפעמים שרשמינו דהויים וחלשים כל כך עד שאיננו יכולים להבחין בינם ובין האידיאות שלנו....”

סעיף ג' (על האידיאות של הזיכרון ושל הדימיון):

”הניסיון מלמד כי רושם שנכח פעם לפני הרוח חוזר אחר כך ומופיע בה בתור אידיאה; ואת זאת הוא יכול לעשות בשתי דרכים שונות: האחת, כשבהופעתו החדשה נשמרת בו מידה ניכרת מהחיוניות הראשונה שלו, והוא משהו שבין רושם לאידיאה; והאחרת, כשהוא מאבד את החיוניות הזאת לגמרי, ונעשה אידיאה טהורה. הכושר שבאמצעותו אנו חוזרים על הרשמים שלנו באופן הראשון נקרא זכרון והכושר האחר נקרא דמיון. ברור ממבט ראשון שאידיאות הזיכרון חיות וחזקות הרבה יותר מאלה של הדמיון, ושהכושר הראשון מצייר את מושאיו בצבעים מובחנים הרבה יותר מכל אלה המשמשים את האחרון. כשאנו נזכרים באירוע מן העבר האידיאה שלו מציפה את הרוח ברוח, ואילו בדמיון התפיסה דהויה ורפה, והרוח יכולה אך בקושי להחזיק בה יציבה וקבועה לאורך זמן. יש כאן אפוא הבדל מוחשי בין שני מיני האידיאות.... יש בינהן הבדל נוסף, ברור לא פחות, דהיינו שאף על פי שלא אידיאות הזיכרון ולא אידיאות הדמיון- לא האידיאות החיות ולא האידיאות הדהויות- יכולות להופיע ברוח אלא אחרי שהרשמים התואמים שלהן סללו להן דרך, הדמיון אינו כפוף לסדר ולצורה של הרשמים המקוריים, ואילו הזיכרון, במובן ידיעו, כבול מן הבחינה הזאת ואין בכוחו לערוך שינויים.... ברור שהזיכרון משמר את הצורה המקורית שבה המושאים הוצגו לו, ושכל פעם שאנחנו סוטים ממנה כשאנחנו נזכרים במשהו מן העבר, הסטייה נובעת מילקוי או מפגם כלשהו בכושר הזה... עיקר תפקידו של הזיכרון הוא לשמור לא על האידיאות הפשוטות, אלא על הסדר שלהן ועל מיקומן. בקצרה- תפועות יומיומיות ושגרתיות רבות כל כך תומכות בעיקרון הזה, שמותר לנו לחסוך מעצמנו את הטרחה ולא להתעכב עליו עוד.”

א. כיצד מציע יום להבחין בין רשמים לאידיאות?

ב. כיצד מציע יום להבחין בין האידיאות של דימיון ואלה של הזיכרון?

ג. נסו לזהות מתח בין שני סוגי איפיונים בהם משתמש יום כדי להבחין בין הקטגוריות הבאות: א. הרשמים והאידיאות,

ב. אידיאות הדימיון והזיכרון. איזה מביניהם מתיישב טוב יותר עם תפיסתו של יום?

ד. מדוע מדבר יום על אידיאות הדימיון והזיכרון ולא על רשמי הדימיון והזיכרון?

4. המאמץ לעצור את התפשטות נגיף הקורונה הוביל את המדינה לנקוט באמצעים שונים: הטלת הגבלות תנועה, השימוש

בתו הירוק והטלת הגבלות נוספות על הלא מתחסנים. בחרו אחת מהגבלות (כולל כאלה שאינן מוזכרות כאן) וענו:

א. נסו לנסח שיקולים לטובת ההגבלה. הקפדו להבחין בין הנחות אמפיריות המונחות ביסוד הצדקתה, טענות אנליטיות

ושיקולים ערכיים/אתיים התומכים בשימוש בה. נסו להתבסס על תפיסות אתיות אותן למדנו, כגון התפיסה הדאונטולוגית,

התועלתנות וכו'.

ב. עתה, חשובו על שיקולים נגד ההגבלה בה בחרתם.

ג. האם ניתן להצדיק את ההגבלה מנקודת מבט תועלתנית?

ד. האם ניתן להצדיק את ההגבלה מנקודת מבט רולסיאנית? נמקו.

ה. האם, להשקפתכם/ן, ההגבלה בה דנתם/ן מוצדקת?

חלק שלישי - ענו על כל הסעיפים באחת משתי השאלות הבאות:

4. אריסטו ומיל

קיראו את הקטעים הבאים וענו:

אתיקה ניקומכית, פרק ה': "ההמון הפשוט, אם נדון מהחיים שם חיים, דומה שחושבים - ואין להתפלא על כך,

כי הטוב והאושר הוא התענוג; ומשום כך נגררים הם אחרי חיי ההנאה... אמנם ברור שההמון, בחרם

בחיים בהמיים, מתנהגים כעבדים גמורים."

מיל, התועלתיות מהי? פרק ב': "התורה המקבלת כיסוד המוסר את התועלת, או את עקרון האושר היותר גדול...

מעוררת שנאה כבושה בלבבות רבים, וגם בין בעלי רגשות ושאיות נעלים ביותר. את ההנחה שהחיים אין

להם... תכלית נעלה מן ההנאה, ושאין שום דבר טוב ונשגב ממנה שאפשר לרצות בו ולשאוף אליו, מציינים

הם כשפלה ונתעבה בהחלט, וכדעה היא רק לחזירים, שאליהם נמשלו חסידי אפיקורוס דרך בזיון בתקופה

קדומה."

א. מהו הקושי או התפיסה המוסרית הפסולה אותה מבקשים להציג אריסטו ומיל בקטעים?

ב. כיצד מבקשות תפיסותיהם של אריסטו ושל מיל להשיב לקושי זה?

ג. איזו מבין התשובות נראית לכם מוצלחת יותר?

ד. מהם קווי הדימיון ומהם ההבדלים בין תפיסת האתיקה של אריסטו וזו של מיל?

6. נאום ההגנה של סוקרטס

קראו את הקטע הבא מתוך "נאום ההגנה של סוקרטס" 39א: "טוב בעיני אלף מונים למות לאחר שהתגוננתי בדרך הזאת מאשר לחיות הודות להגנה ההיא. אסור לי ולכל אדם לא במשפט ולא במלחמה, להשתמש בכל תחבולה כדי להתחמק ממוות."

- א. תארו את המצב בו נתון סוקרטס כשהוא אומר את הדברים.
- ב. למה סוקרטס מתכוון כשהוא אומר "התגוננתי בדרך הזאת"? פרטו.
- ג. מדוע, לדעת סוקרטס, אסור לאדם להשתמש בכל תחבולה כדי להתחמק מהמוות?
- ד. סוקרטס טוען שרודפיו יכולים אולי להרוג אותו, אך אין הם יכולים לפגוע בו. דרך אחת להבין זאת היא שסוקרטס טוען שעדיף לו לאדם לחיות חיים ערכיים וביקורתיים מאשר להכנע ללחץ חברתי ולכוחות אחרים הדוחקים בו ללכת בתלם ולחיות את חייו בניגוד לערכיו. האם את/ה מסכים/ה? עם עמדה זו? ענו על השאלה תוך התייחסות לחיים האישיים שלכם/ן, לבחירותיכם/ן ולכוחות השונים הפועלים בהם, במידה ויש כאלה.